

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته: علوم قرآن

گرایش: تفسیر

«راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات»

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر عبدالخالق کریمی

نام و نام خانوادگی طلبه:

بخت بی بی اسفندیاری

کد تحصیلی:

۱۱۵۳۰۱۱

مهرماه ۱۴۰۱

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه برای جامعه المصطفی
العالمیه محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

شکرگزاری و سپاس

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (الإبراهيم/۷)

هنگامی که پروردگار شما اعلام کرد: «اگر شکرگزاری نمایید، بر شما خواهم افزود؛ و اگر ناسپاس باشید، مجازات من شدید است!»

بر خود واجب می‌دانم از استاد فرزانه جناب آقای دکتر عبدالخالق کریمی که به عنوان استاد راهنما در مراحل مختلف این پایان نامه همواره با سعه صدر و گشاده رویی استاد من بودند و در طول مدت تحصیل و زندگی از راهنمایی‌های اخلاقی و علمی ایشان بهره جسته‌ام تشکر و قدردانی نمایم.

از اساتید گرامی ریاست موسسه آموزش عالی بنت الهدی حجت الاسلام و المسلمین دکتر کاویانی و اساتید گرانمایه و مدیریت گروه سرکار خانم دکتر ماهرو زاده، و سایر اساتیدم در گروه علمی علوم قرآن و حدیث و مسئول محترم امور پایان نامه و مسئول محترم دبیرخانه گروه و سایر عزیزان که در سایه توجهات و همکاری ایشان و راهنمایی‌های سودمندشان توانستم گامی درجهت کسب علم و دانش بردارم کمال تشکر را دارم.

تقدیم به:

خدایی که آفرید جهان را، انسان را، عقل را، علم را، معرفت را، عشق را و به کسانی که عشقشان را در وجودم دمید.

تقدیم به محضر پیامبر رحمت و مهربانی و احترام و اخلاق و معنویت و ارزشمندی و ذریه‌ی پاکش ائمه معصومین علیهم السلام، انسانهای کامل و معادن کرامت و نورانیت مخصوصا مولا و آقا امام زمان عجل الله تعالی فرجه و مادر دو عالم ام ابیها سلام الله علیها تقدیم به محضر همه‌ی خوبان، پاکان، شهیدان، صالحان و پیامبران و اولیاء و پرهیزگاران و مومنان

و تقدیم به همسر بزرگوار و ارزنده ام که آرام بخش زندگی و نعم العون بندگی ام است او که اسوه صبر و مردانگی بوده و لحظات زندگی را برایم شیرین نموده است. و تقدیم به استادان فرزانه و فرهیخته‌ای که در راه کسب علم و معرفت مرا یاری نمودند و در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده است. و تقدیم به دوستان و عزیزان ارزنده‌ای که نفس خیرشان و دعای روح پرورشان بدرقه‌ی راهم است.

الها به من کمک کن تا بتوانم ادای دین کنم و به وظیفه‌ی بندگی ام جامه‌ی عمل بپوشانم.

خدایا چنان کن سرانجام کار تو خوشنود باشی و ما رستگار

۱. فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
۱,۱ کلیات.....	۱,۱
۲..... بیان مسئله.....	۱/۱/۱
۳..... ضرورت تحقیق.....	۱/۱/۲
۳..... فرضیه ها:.....	۱/۱/۳
۴..... نتیجه تحقیق:.....	۱/۱/۴
۴..... پیشینه تحقیق.....	۱/۱/۵
۷..... روش‌شناسی و نوع تحقیق.....	۱/۱/۷
۷..... جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق.....	۱/۱/۷
۸..... اهداف تحقیق.....	۱, ۱, ۸
۱,۲ مفاهیم.....	۱,۲
۸..... راهکار.....	۱, ۲, ۱
۸..... آسیب‌های احتمالی.....	۱/۲/۲
۹..... تعدد زوجات.....	۱/۲/۳
۱۰. فصل دوم: جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات.....	۱۰
۱۱ جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن کریم.....	۲/۱
۱۳ جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه روایات.....	۲/۲
۲۲ جایگاه تعدد زوجات در سیره زندگی معصومین.....	۲/۳
۲۲..... تعدد زوجات در سیره انبیاء گذشته.....	۲, ۳, ۱
۲۴..... تعدد زوجات در سیره پیامبر اسلام.....	۲/۳/۲
۲۶..... تعدد زوجات در سیره امیرالمومنین.....	۲/۳/۳
۲۷..... تعدد زوجات در سیره امام حسن مجتبی (علیه السلام).....	۲/۳/۴
۳۰..... تعدد زوجات در سیره امام حسین علیه السلام.....	۲, ۳, ۵
۳۰..... تعدد زوجات در سیره امام چهارم علیه السلام.....	۲/۳/۶
۳۱..... تعدد زوجات در سیره امام محمد باقر (علیه السلام).....	۲/۳/۷
۳۱..... تعدد زوجات در سیره امام رضا (علیه السلام).....	۲/۳/۸
۳۲..... تعدد زوجات در سیره امام کاظم (علیه السلام).....	۲/۳/۹
۳۴ جایگاه تعدد زوجات در سیره زندگی بزرگان.....	۲/۴
۳۵ جایگاه تعدد زوجات در سیره علماء.....	۲/۵
۳۶ جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه علماء.....	۲/۶
۴۱ نتیجه گیری.....	۲/۸
۴۳. فصل سوم: زمینه‌های آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات.....	۴۳
۴۴ زمینه‌های آسیب‌های احتمالی مربوط به زنان.....	۳, ۱
۴۴..... زمینه غیرت و ورزی و حسادت زن.....	۳/۱/۱
۴۸..... زمینه بد دیدن احکام الهی.....	۳, ۱, ۲
۴۹..... زمینه غلبان احساسات زن اول یا دوم.....	۳/۱/۳
۵۰..... زمینه عدم توجه به جایگاه زن و مرد در زندگی.....	۳, ۱, ۴
۵۴ زمینه‌های آسیب‌های احتمالی مربوط به شوهر.....	۳/۲
۵۴..... زمینه عدم رعایت عدالت غیر قلبی.....	۳/۲/۱
۵۶..... زمینه اختیار نداشتن مردان در زندگی.....	۳/۲/۲
۵۹ زمینه‌های آسیب‌های احتمالی مربوط به جمع خانواده و اجتماع.....	۳, ۳
۵۹..... زمینه بی‌روی از مبانی فکری و بینشی مخالف با حکم الهی تعدد زوجات.....	۳/۳/۱
۶۲..... زمینه وجود فرهنگ نهادینه شده‌ی مخالف تعدد زوجات در جامعه.....	۳/۳/۲
۶۴..... زمینه وجود موانع حقوقی و قانونی مخالف با تعدد زوجات.....	۳/۳/۳

۴. فصل چهارم: راهکارهای فردی و اجتماعی کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و

روایات	۶۶
۴/۱ مقدمه.....	۶۷
۴/۲ راهکارهای فردی مشترک زنان و مردان برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات.....	۶۷
۴/۲/۱ راهکار اتخاذ نگرش الهی و مثبت به زندگی چند همسری.....	۶۷
۴/۲/۲ راهکار انسان‌سازی در سلوک خانوادگی تعددی.....	۷۳
۴، ۲، ۳ راهکار بها ندادن نسبت به شماتت مردم در زندگی تعددی.....	۷۷
۴، ۲، ۴ راهکار اتحاد رویه عملکردی در زندگی و تسلیم در زندگی تعددی.....	۸۱
۴/۳ راهکارهای فردی مخصوص زنان برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات.....	۸۳
۴، ۳، ۱ راهکار درمان حسادت.....	۸۳
۴، ۳، ۲ راهکار واقع بینی زنان در موضوع احساسات مردانه و تکثیر پذیری آن.....	۹۰
۴، ۳، ۳ راهکار احترام به حق مالکیت‌های مردانه در پسا تعدد ازدواج.....	۹۳
۴/۳/۴ راهکار برقراری عدالت غیر قلبی در زندگی تعددی.....	۹۷
۴/۳/۵ راهکار پرهیز از مسخره کردن یکدیگر و تعاون بر پرهیزگاری.....	۹۵
۴/۵ راهکارهای فردی مخصوص مردان برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات.....	۹۷
۴/۵/۱ راهکار تکثیر محبت.....	۹۷
۴/۵/۲ راهکار آموزش و حمایت فکری از همسران.....	۱۰۰
۴/۵/۳ راهکار رفع نیازهای فردی زناشویی و عاطفی.....	۱۰۱
۴/۵/۴ راهکار رعایت احترام شخصی زوجین.....	۱۰۵
۴/۶ راهکارهای اجتماعی کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات.....	۱۰۵
۴/۶/۱ راهکار فرهنگ سازی.....	۱۰۵
۵. نتیجه گیری کلی.....	۱۱۶
۶. پیشنهادات.....	۱۱۸
۷. منابع.....	۱۱۹
۷/۱ منابع فارسی و عربی.....	۱۱۹
۷/۲ سایت ها.....	۱۲۱

فهرست اشکال و ترسیم ها

- ترسیم ۱: راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات..... ۱۱۲
- ترسیم ۲: راهکارهای فردی کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات..... ۱۱۳
- ترسیم ۳: الزامات راهکار فرهنگ‌سازی برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات... ۱۱۴

چکیده

در قرن اخیر با توجه به فراهم نشدن ازدواج درصد قابل توجهی از دختران باکره مجرد یا بیوه زنان بی شوهر، پدیده چند همسری از نظر اجتماعی مورد توجه زیادی قرار گرفته است و از دیدگاه آیات و روایات تعدد زوجات با شرایطی تجویز شده است. از آنجایی که ازدواج مجدد خصوصاً اگر با برخی انتظارات و هنجارهای زوجین یا برخی از مردم جامعه ناسازگار باشد، آسیب‌های احتمالی یا رنج و صدمه‌ای خاصی از نظر روحی و رفتاری در خانواده‌های چند همسری ممکن است پدید آورد، این تحقیق به بررسی راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از دیدگاه آیات و روایات اسلامی پرداخته است. لذا سوال اصلی تحقیق عبارت است از: راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات کدام است؟ برای پاسخ به این سوال با روش تحلیلی - توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای ضمن بررسی جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات و سیره، به برخی از مهمترین زمینه‌های آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات نسبت به هریک از مرتبطين با بحث تعدد زوجات، یعنی زنان، مردان و جمع خانواده و اجتماع از منظر قرآن و روایات اشاره شده است. برخی از مهمترین راهکارها برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات در حوزه‌های؛ راهکارهای فردی (مخصوص زنان یا مخصوص مردان یا مشترک بین آنان) و راهکارهای اجتماعی عبارتند از؛ راهکار اتخاذ نگرش الهی و مثبت به زندگی چندهمسری، راهکار انسان‌سازی در سلوک خانوادگی تعددی، راهکار بها ندادن نسبت به شماتت مردم در زندگی تعددی؛ راهکار درمان حسادت، راهکار واقع بینی زنان در موضوع احساسات مردانه و تکثیر پذیری آن، راهکار احترام به حق مالکیت‌های مردانه در پسا تعدد ازدواج و راهکار برقراری عدالت غیر قلبی در زندگی تعددی، راهکار تکثیر محبت، راهکار آموزش و حمایت فکری از همسران و راهکار فرهنگ سازی.

واژگان کلیدی: راهکار، آسیب، تعدد زوجات، قرآن، احادیث

۱. فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱،۱ کلیات

۱،۱،۱ بیان مسئله

خانواده بر حسب فرهنگ و تاریخ، شرایط اجتماعی و اقتصادی اقوام و جوامع مختلف، به شکل تک همسری، چند همسری^۱ و غیره بوده است. خانواده تک همسر حاصل ازدواج یک زن و مرد می‌باشد اما خانواده چند همسر خانواده ای است که در آن مرد بیش از یک همسر دارد. پدیده چند همسری از جمله مباحثی است که در قرن اخیر با توجه به فراهم نشدن ازدواج درصد قابل توجهی از دختران باکره مجرد یا بیوه زنان بی شوهر، از نظر اجتماعی مورد توجه زیادی قرار گرفته است. از دیدگاه کارشناسان در اینکه تک همسری بهتر است تردیدی نیست.^۲ اما در اینجا مسأله این نیست که آیا تک همسری بهتر است یا چند همسری. مسأله‌ای که از این لحاظ برای جوامع بشری مطرح است این است که به واسطه ضرورت‌های اجتماعی، مخصوصاً فزونی نسبی عده زنان نیازمند به ازدواج بر مردان نیازمند، تک همسری مطلق، عملاً در خطر افتاده است. و یکی از دو راه در پیش است: یا رسمیت یافتن تعدد زوجات و یا رواج معشوقه بازی؛ به عبارت دیگر یا چند همسر شدن معدودی از مردان متأهل - که حتماً از ۱۰ درصد تجاوز نخواهد کرد- و سر و سامان یافتن و خانه و زندگی پیدا کردن زنان بی شوهر، و یا باز گذاشتن راه معشوقه بازی؛ و چون در صورت دوم هر معشوقه‌ای می‌تواند با چندین مرد ارتباط داشته باشد، اکثریت قریب به اتفاق مردان متأهل عملاً چند همسر خواهند بود.^۳

از آنجایی که ازدواج مجدد خصوصاً اگر با برخی انتظارات و هنجارهای برخی از مردم جامعه ناسازگار باشد، آسیب‌های احتمالی یا رنج و صدمه ای خاصی از نظر روحی و رفتاری در خانواده‌های چند همسری ممکن است پدید آورد. البته بسیاری از ناراحتی‌ها و آسیب‌های احتمالی معلول طبیعت تعدد زوجات نیست، بلکه معلول زمینه‌های آسیب زای احتمالی مربوط به درون خانواده چند همسری و مربوط به شوهر و زنان (هوها یا هم‌شوهران) یا زمینه‌های آسیب زای احتمالی مربوط به برون خانواده

Polygamy ۱

۲. مرتضی مطهری، فقه و حقوق مجموعه آثار؛ ج ۱۹، ص: ۲۹۹

۳. مرتضی مطهری، فقه و حقوق مجموعه آثار؛ ج ۱۹، ص: ۲۹۹

راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات

چند همسری از قبیل فرهنگ و انتظارات مردمی است. در این تحقیق ضمن بررسی جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات اسلامی، به برخی از زمینه‌های آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از ره آورد این دیدگاه و در نهایت راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات اشاره شده است. سوال اصلی تحقیق عبارت است از:

راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات کدام است؟

سوال‌های فرعی:

۱- جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟

۲- زمینه‌های آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات چیست؟

۳- راهکارهای فردی و اجتماعی کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات

چیست؟

۱،۱،۲ ضرورت تحقیق

اگر پدیده‌ی زنان بی‌شوهر مشکلی برای جامعه بشود و عده‌ای در شرایطی باشند که بتوانند با عمل به راهکار متعالی قرآن کریم مبنی بر جواز تعدد زوجات در این شرایط نسبت به رفع این مشکل اقدام کنند؛ مسلماً نیاز به راهکارهایی برای کاهش آسیب‌های احتمالی آن است. تبیین این راهکارها بر اساس تبیین جایگاه تعدد زوجات و زمینه‌های بروز این آسیب‌های احتمالی از مهمترین ضرورت‌های این تحقیق است.

۱،۱،۳ فرضیه‌ها:

۱- حکم الهی تعدد زوجات از جایگاه خاصی از دیدگاه آیات و روایات و سیره انبیاء و ائمه معصومین علیهم السلام برخوردار است.

۲- برخی زمینه‌های آسیب‌زا در عمل به این حکم الهی وجود دارد.

۳- از دیدگاه قرآن و روایات اسلامی راهکارهایی برای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات وجود دارد.

۱/۱/۴ نتیجه تحقیق:

نتیجه تحقیق ارائه‌ی مجموعه‌ای از راهکارهایی قرآنی و روایی برای کاهش آسیب‌های احتمالی وارده به زندگی چند همسری از دیدگاه قرآن کریم و روایات است و با استفاده از روش استنتاج و با استناد به نظرات مفسرین مکتب اهل بیت (علیهم السلام) بررسی و استدلال شده است.

۱،۱،۵ پیشینه تحقیق

در بررسی پیشینه تحقیق از میان کتب، پایان نامه‌ها و مقالات مختلف علمی به تحقیقی که راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات را بیان کند نرسیدیم. اما برخی کتابها و تحقیقاتی که در بخشی از موضوع تحقیق سابقه پژوهش داشته است، به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد:

۱- شهید مطهری در مجموعه آثار خود و در کتاب نظام خانوادگی اسلام به جایگاه تعدد زوجات و برخی از مهمترین زمینه‌های مخالفت با تعدد زوجات اشاره کرده است و راهکارهایی در این زمینه ارائه داده است.^۱

۲- لیلا مظاهری (۱۳۸۸)، در پایان نامه‌ای با عنوان: ازدواج مجدد و شرایط آن در فقه اسلامی و حقوق، به مسئله تعدد زوجات پرداخته است و آن را از جمله احکام امضایی اسلام دانسته است و به تبیین مبانی فقهی و حقوقی تعدد زوجات و برخی شرایط مانند عدالت، تمکن مالی پرداخته است و فرضیه شرطیت عدالت در امور مالی چون نفقه و امور معنوی چون قسم را، اثبات نموده است.^۲

۱. مرتضی مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ج ۱، ص ۳۲۴-۳۲۵

۲. لیلا مظاهری، ۱۳۸۸، ازدواج مجدد و شرایط آن در فقه اسلامی و حقوق، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ابوالقاسم نقیبی ابوالقاسم نقیبی، استاد مشاور: محمد بهرامی خوشکار، دانشگاه پیام نور استان تهران - دانشکده ادبیات و علوم انسانی -

۳- خواجه کلایی (۱۳۸۶)، در پایان نامه ای با عنوان: چالشهای تفسیری در آیات مربوط به زنان، آیه ضرب و عدالت در تعدد زوجات، به این نتیجه رسیده است که اسلام با محدود کردن چند همسری آن را مربوط به شرایط خاص دانسته و رعایت عدالت را در تمامی موارد شرط اصلی جواز چند همسری می‌داند.^۱

۴- گلاره قلیجی، ۱۳۹۱، در پایان نامه ای با عنوان: دلایل چندزنی در نظام معنایی زن دوم؛ (مطالعه موردی: شهرستان ملکشاهی استان ایلام) به برخی از زمینه‌های آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از قبیل: زمینه‌های اجتماعی، جامعه‌پذیری و کلیشه‌های فرهنگی و دید منفی نسبت به زنانی که همسر دوم می‌شوند، اشاره کرده است.^۲

۵- شیوا رحیم زادگان، ۱۳۸۸، در پایان نامه ای با عنوان: مقایسه‌ی شادکامی و سبک‌های عشق در مردان تک همسر و چند همسر، به شیوه نمونه‌گیری ۶۰ نفر در دسترس از مردان تک همسر و چند همسر و تحلیل نتایج حاصل نشان داد که میزان شادکامی در مردان چند همسر بالاتر از مردان تک همسر است و در گروه مردان چند همسر عشق وابستگی و در گروه مردان تک همسر، عشق واقع‌گرایانه مهمترین پیش‌بینی کننده شادکامی می‌باشد.^۳

۶- شکرانی و حبیب‌اللهی (۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان: آیه تعدد زوجات، حکمی مطلق یا مشروط؟، به دلیل ساختار و هم چنین مقید شدن حکم تعدد زوجات در آیه سوم سوره نساء

۱. طاهره خواجه کلایی، ۱۳۸۶، چالشهای تفسیری در آیات مربوط به زنان آیه ضرب و عدالت در تعدد زوجات، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مؤدب، رضا: استاد مشاور: مهریزی، مهدی رشته: علوم قرآن و حدیث دانشگاه: دانشگاه قم

۲. گلاره قلیجی، ۱۳۹۱، دلایل چندزنی در نظام معنایی زن دوم مطالعه موردی شهرستان ملکشاهی استان ایلام، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حلیمه عنایت استاد مشاور: اسفندیار غفاری نسب مجید موحد، دانشجو: دانشگاه شیراز - دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی

۳. شیوا رحیم زادگان، ۱۳۸۸، مقایسه‌ی شادکامی و سبک‌های عشق در مردان تک همسر و چند همسر، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: عباس ابوالقاسمی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه محقق اردبیلی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - -

معتقد است که حکم تعدد زوجات از حالت مطلق و بدون قید و شرط خارج شده، محدود به شرایط خاص و ضرورت‌های اجتماعی می‌شود.^۱

۷- رستمی و ایمانیه (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان: بررسی تفسیری آیه و ان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی، به این نتیجه رسیده است که امر به نکاح در آیه شریفه مباح بودن نکاح را می‌رساند و عدالت مورد بحث در آیه عدالت مالی است و منافاتی با آیه ۱۲۹ همین سوره که رعایت عدالت عاطفی در میان زنان را ناممکن می‌شمارد، ندارد.^۲

۸- حافظی و قاضی‌زاده (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان: نقد و بررسی دیدگاه‌های مربوط به تعدد زوجات در پرتو اصل معاشرت به معروف، معتقد است که ازدواج مجدد در غیر ضرورت‌های فردی و اجتماعی رنجش همسر را موجب می‌گردد و مصداقی از سوء معاشرت است و معیار عدالت ورزی دلیل روشنی بر این مسئله است.^۳

در این تحقیق استفاده از نتایج و یافته‌های این تحقیقات در ارتباط با عناوین مختلف تحقیق مد نظر قرار گرفته است.

۱،۱،۶ روش‌شناسی و نوع تحقیق

نوع مطالعه و روش بررسی فرضیه‌ها و یا پاسخگوئی به سوالات (توصیفی، تجربی، تحلیل محتوا، اسنادی، تاریخی و ...).

۱. شکرانی، رضا؛ حبیب‌اللهی، مهدی، ۱۳۹۴؛ آیه تعدد زوجات، حکمی مطلق یا مشروط؟، پژوهش نامه زنان تابستان، سال ششم - شماره ۲ (۲۶ صفحه - از ۹۳ تا ۱۱۸)

۲. محمدحسن رستمی، محمدحسن ایمانیه، (۱۳۹۷)، بررسی تفسیری آیه «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى»، فصلنامه علمی مطالعات تفسیری، دوره ۹، شماره ۳۳ -

۳. حافظی، معصومه؛ قاضی‌زاده، کاظم ۱۳۹۷؛ نقد و بررسی دیدگاه‌های مربوط به تعدد زوجات در پرتو اصل معاشرت به معروف، زن و جامعه پاییز، سال نهم - شماره ۳ رتبه علمی-پژوهشی (وزارت علوم/ISC) (۳۰ صفحه - از ۱۴۳ تا ۱۷۲)

راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از منظر قرآن و روایات

در پژوهش حاضر، به منظور پاسخگویی به سئوالات و ابهامات مطروحه در جهت نیل به اهداف مورد نظر، از روش نظری تحلیلی - توصیفی استفاده شده است. داده‌های تحقیق با استفاده از منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است.

پژوهش حاضر از نظر نوع، کاربردی است. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، از روش کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده می‌شود و در تجزیه و تحلیل اطلاعات، روش آن تحلیلی - توصیفی است که از روش تفسیر موضوعی «استنتاج» استفاده شده است.

این روش که به «روش موضوعی یا توحیدی» معروف است، روشی ترکیبی و اجتهادی است که شهید صدر برای کشف و استنباط نظریه از متون و نصوص اسلامی پایه‌گذاری کرده و در مقایسه با سایر روش‌ها کارایی بیشتری دارد. برای این منظور در روش اکتشاف هر نظریه‌ای از آیات قرآنی، مبتنی بر مولفه‌ها و مراحل و گام‌های اساسی خاصی است؛ که بعد از شناخت، تحدید و تعیین موضوع، طرح و صورت‌بندی سئوالات و پرسش‌ها صورت می‌گیرد. در گام سوم: گردآوری آموزه‌ها و مفاهیم اسلامی از نصوص و منابع اسلامی مثل قرآن و سنت که همسو با موضوع مورد پژوهش است. چه این نصوص مشتمل بر عنوان موضوع باشد یا مفهوماً با موضوع ارتباط داشته و یا این که به یکی از ویژگیهای خاصی آن مربوط باشد. بر اساس نظر کارشناسان در این گام هر آیه، نص و یا مفهومی که در پرتو آن بتوان موضع و دیدگاه قرآن را در قبال موضوع یا پرسش‌های مطرح شده مشخص کرد، باید جمع‌آوری و معین شوند.^۱ در گام چهارم: در این مرحله تحلیل مضمون آیات و آموزه‌های جمع‌آوری شده و بررسی دلالت مطابقی و تضمنی و استفاده از ظهور لفظی و مراد استعمالی آنها در ارتباط با هر یک از برداشت‌ها و موضوعات موجود، با رعایت اصول و شرایط تفسیری صورت می‌گیرد.

۱،۱،۷ جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

موضوع تحقیق در ارتباط با ارائه راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات هیچ سابقه‌ی تحقیقی و پژوهشی ندارد. موضوع از این جنبه نوآوری دارد که با بررسی جایگاه و زمینه‌های

۱. حکیم، سیدمنذر، ۱۳۸۸، مجتمعا فی فکر و تراث الشہید محمدباقر الصدر، تهران، المجمع التقریب

بین المذاهب الاسلامیه. ص ۷۱

فصل اول: کلیات و مفاهیم

آسیب‌های احتمالی یک موضوع چالش برانگیز در جامعه، راهکارهای اجرای آن را از دیدگاه قرآن کریم و روایات اسلامی ارائه داده است.

۱،۱،۸ اهداف تحقیق

بررسی راهکارهای کاهش آسیب‌های احتمالی تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات برای رفع مشکلات زندگی‌های چند همسری.

۱،۲ مفاهیم

۱،۲،۱ راهکار

راهکار در لغت به معنی تکنیک، شیوه انجام کار به معنی روش کار یا راه حل برای انجام کاری است.^۱ این واژه کلمه‌ای ترکیبی است از راه + کار و این واژه به مفهوم راه حل، پاسخ، جواب، شیوه نامه، چاره‌جویی و روش حل مسایل است.^۲

۱،۲،۲ آسیب‌های احتمالی

آسیب در لغت به معنی زخم، کوب، ضرب و صدمه است و به معنی عیب و نقص یا شکستگی که از زخم و ضرب پیدا آید، گفته می‌شود.^۳ همچنین به معنی رنج، آفت، بلا، آزار و زیان، ضرر نیز آمده است.^۴ اما در اصطلاح آسیب، واژه‌ای است که بیشتر صبغه پزشکی و زیست شناختی دارد البته بعضی آسیب را صورتهای خیلی خاصی از مسأله اجتماعی قلمداد کرده و بیشتر به رفتارهای نابهنجار و مغایر با قانون تسری داده اند.^۵ منظور از آسیب‌های احتمالی، بروز رنج، آزار، زیان و صدمه‌ی خاصی از نظر روحی و رفتاری در افراد خانواده‌های چند همسری است که ممکن است در اثر تعدد زوجات پدید آید. در این تحقیق منظور از آسیب بیشتر رنج و صدمه‌ای است که به روح و حالات درونی انسان

۱ فرهنگ فارسی عمید، واژه راهکار

۲ <https://www.parsi.wiki/fa/wiki/۴۴۴۰۱۵>

۳ لغت نامه دهخدا، واژه آسیب

۴ فرهنگ فارسی معین، واژه آسیب

۵ <https://tn.ai/۹۶۰۱۳>

وارد می‌شود و اثر خود را در نحوه‌ی رفتارهای غیر طبیعی انسان مثل افسردگی و خشونت و کسالت و پرخاشگری خودش را نشان می‌دهد. همچنین ممکن است از آثار این آسیب‌های روحی به رفتارهای نابهنجار و مغایر با قانون و استتکاف از وظایف و مسئولیت‌های شرعی و قانونی هم منجر گردد.

۱،۲،۳ تعدد زوجات

تعدد از ریشه «ع-د-د» و به معنای بیش از یکی، فراوانی و عدد بسیار است^۱ و زوجات جمع زوجه به معنای همسر است.^۲ «تعدد زوجات» در اصطلاح فقه و حقوق عبارت است از متعدد بودن همسران دائم مردی در یک زمان^۳ و به دیگر سخن، ازدواج مرد از روی آگاهی و قصد با چند زن در زمان و دوره واحد را در اصطلاح تعدد زوجات گفته می‌شود.^۴ در تعبیری دیگر تعدد زوجات به معنی چند همسر گزینی و عبارت است از اینکه مردی زنان متعددی را به همسری برگزیند.^۵ تعدد زوجات واقعیتی اجتماعی است که براساس آیات و روایات معتبر و سیره مورد اجماع و اتفاق همه‌ی مذاهب اسلامی است.

۱. ۱. المصباح، ص ۳۹۵؛ لسان العرب، ج ۳، ص ۲۸۱-۲۸۲؛ لغت نامه، ج ۵، ص ۶۸۰۲، «عدد»

۲. ۲. تاج العروس، ج ۲، ص ۵۵؛ المصباح، ص ۲۵۹؛ مجمع البحرین، ج ۲، ص ۳۰۳، «زوج»

۳. ۳. فرهنگ فقه، ج ۲، ص ۵۲۵؛ فرهنگ بزرگ سخن، ج ۳، ص ۱۷۸۱

۴. ۴. المعجم القانوني، ج ۲، ص ۵۳۳

۵. فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ج ۲، ص: ۵۲۶

۲. فصل دوم: جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن و روایات

۲،۱ جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن کریم

قرآن کریم در سوره نساء در جواز تعدد زوجات می‌فرماید: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا (النساء/۳) یعنی : و اگر می‌ترسید که (به هنگام ازدواج با دختران یتیم) عدالت را رعایت نکنید، (از ازدواج با آنان، چشم‌پوشی کنید و) با زنان پاک (دیگر) ازدواج نمائید، دو یا سه یا چهار همسر و اگر می‌ترسید عدالت را (درباره همسران متعدد) رعایت نکنید، تنها یک همسر بگیرید، و یا از زنانی که مالک آنهاست استفاده کنید، این کار، از ظلم و ستم بهتر جلوگیری می‌کند.

در آیه شریفه به صراحت جواز تعدد زوجات را اشاره کرده است البته آن را مقید به رعایت عدالت کرده است. و در آیه دیگر صریحا رعایت عدالت را مقید به عدالت غیر قلبی کرده است، ضمن اینکه توصیه به توجه به زن یا زنان دیگری کرده است به طوری که کل توجه صرف همسر اول یا یکی از زنان نگردد. چنانکه می‌فرماید: وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (النساء/۱۲۹) یعنی : شما هرگز نمی‌توانید (از نظر محبت قلبی) در میان زنان، عدالت برقرار کنید، هر چند کوشش نمایید! ولی تمایل خود را بکلی متوجه یک طرف نسازید که دیگری را بصورت زنی که شوهرش را از دست داده درآورید! و اگر راه صلاح و پرهیزگاری پیش گیرید، خداوند آمرزنده و مهربان است.

برخی از مفسرین ذیل آیه دوم در پاسخ به کسانی که شبه ممنوعیت تعدد را مطرح کرده اند، می‌فرماید: «فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ» که دلیل بر جواز است و می‌فرماید حال که در عدالت قلبی نمی‌توانید عدالت را رعایت کنید، کمال تمایل قلبی در دست خودتان است پس دیگری را به صورت معلّق (نه شوهردار و نه بی‌شوهر) قرار ندهید، یعنی تعدّد جایز است و باید تا حدّی که توانایی دارید رعایت محبت کنید، پس تعدّد ممنوعیتی ندارد.^۱

همچنین برخی دیگر در جمع بین این دو آیه شریفه ۳ و ۱۲۹ سوره نساء، قائل به تناقضاتی در قرآن شده اند، چنانکه در روایت وارد شده که ابن ابی العوجاء با هشام برخورد کرد و به او گفت: در قرآن شما تناقضاتی وجود دارد مثلاً در یکی از آیات سوره نساء آمده: «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً» (النساء/۳) از این که دو قسم می‌کند و می‌گوید: اگر خوف عدم رعایت عدالت بود، به یکی اکتفا شود و اگر خوف عدم عدالت نبود، به ازدواج با دو، سه یا چهار نفر مجازید، معلوم می‌شود که برای اشخاص دو حالت پیش می‌آید و ناظر به عالم خیال نیست، بلکه ناظر به عالم واقع است و تکلیف هر دو حالت را مشخص می‌کند. از طرف دیگر در سوره نساء می‌گوید: «وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ» (النساء/۱۲۹) شما قدرت بر تعدیل بین نساء ندارید، هر چند اصرار بر این معنا هم داشته باشید. این دو با یکدیگر متناقض اند. هشام این شبه را به محضر امام صادق (سلام الله علیه) عرضه کرد، حضرت در جواب فرمودند: تناقضی در کار نیست، عدالت در آیه اول همان معنایی است که در صدر آیه آمده یعنی عدالت حقوقی. بدین معنا که اگر شما می‌توانید نفقه زن را اداء کنید و به او رسیدگی نمائید، مجازید که تا چهار زن بگیرید، ولی اگر نمی‌توانی، حق نداری بیش از یک زن اختیار کنی. ولی آیه دوم ناظر بر این است که شما نمی‌توانی در میل قلبی بین زنها عدالت برقرار کنی، چون در اختیار شما نیست. بنابراین نفی و اثبات در آیات، به دو موضوع مربوط می‌شود. لذا به اختلاف موضوعات، منظور از عدالت متفاوت می‌گردد.^۱ بنابر این منظور از عدالت در آیه سوم سوره نساء عدالت در نفقه (و رعایت حقوق همسری و طرز رفتار و کردار) است و اما منظور از عدالت در آیه ۱۲۹ که امری محال شمرده شده، عدالت در تمایلات قلبی است و تعدد زوجات با حفظ شرائط اسلامی نه ممنوع و نه محال است.^۲

بر اساس دیدگاه مفسرین معلوم است که اگر کلمه عدالت را در دو آیه به دو معنی تفسیر می‌کنیم، به خاطر قرینه روشنی است که در هر دو آیه وجود دارد، زیرا در ذیل آیه ۱۲۹ صریحاً می‌گوید: تمام

۱. کتاب نکاح زنجانی، ج ۱، ص: ۱۷، الکافی، ج ۵، ص ۳۶۲/ تهذیب الأحکام، ج ۷، ص ۴۲۰/ بحار الأنوار، ج ۴۷،

۲. تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۳

تمایل قلبی خود را متوجه به یک همسر نکنید، و به این ترتیب انتخاب دو همسر مجاز شمرده شده منتها به شرط اینکه عملاً در باره یکی از آن دو ظلم نشود اگر چه از نظر تمایل قلبی نسبت به آنها تفاوت داشته باشد، و در آغاز آیه ۳ همین سوره صریحاً اجازه تعدد را نیز داده است.^۱

در یک نتیجه گیری کلی در بیان جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه قرآن کریم می‌توان گفت که: تعدد زوجات با این شروط که: ۱- عدالت رفتاری داشته باشید. ۲- در تمایلات قلبی تا آنجا که می‌توانید عدالت را رعایت کنید و آنجایی که خارج از اختیارات شماسست دستوری ندارید، جایز است. و از دیدگاه مفسرین و فقهاء از این حکم فقهی و قرآنی و از مجموع آیات می‌توان فهمید که اولویت در اسلام به وحدت است نه این که تعدد جایز نیست، چون تعبیر خوف (إِنْ خِفْتُمْ) در جایی است که خطری هست و این خطر هم مسئله ساده‌ای نیست چون رعایت عدالت مشکل است و کمتر شنیده‌ایم که توانسته باشند عدالت را و لو در رفتار رعایت کنند. و در نتیجه افراد جز در موارد ضرورت و خوف از خطرهای دیگر سراغ تعدد نمی‌روند و این مسأله دیگر از روی هوس بازی نیست.^۲ به نظر می‌رسد اگر مسئله تعدد زوجات از دیدگاه قرآن بر اساس این استدلال باشد و سوءاستفاده از آن نشود نه دوست به آن ایراد می‌گیرد و نه دشمن، و با این توضیحات چهره خوبی از این قانون اسلامی ساخته‌ایم.

۲،۲ جایگاه تعدد زوجات از دیدگاه روایات

در روایات معصومین (ع) استدلال به آیات قرآن برای ترغیب به تعدد زوجات اشاره شده است. چنانکه در روایتی که تفسیر عیاشی نقل کرده از امام صادق (علیه السلام) که می‌فرمایند: «فِي كُلِّ شَيْءٍ إِسْرَافٌ إِلَّا فِي النِّسَاءِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ" (نساء، ۳)، وَ قَالَ: "وَ أَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ" (نساء، ۲۴)، وَ قَالَ وَ أَحِلَّ لَكُمْ: "مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ" (نساء، ۲۵)»^۳ یعنی: «در هر چیزی اسراف معنا دارد، مگر در زن گرفتن (که اسراف در نساء -از دائم و موقت و ملک

۱. تفسیر نمونه، ج ۳، ص: ۲۵۳

۲. کتاب النکاح مکارم، ج ۴، ص: ۱۰۲

۳. منابع فقه شیعه ترجمه جامع احادیث الشیعه؛ ج ۲۵؛ ص ۴۵۷. الوسائل - الباب - ۱۴۰ - من أبواب مقدمات النکاح الحدیث ۱۲.